

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка
Природничий факультет
Кафедра географії та методики її викладання

Дипломна робота
магістра

з теми «**ТОПОНІМИ (ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ) ТА ЇХ
ПОХОДЖЕННЯ (НА ПРИКЛАДІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ)**»

Виконала: студентка 2 курсу, групи Гео1-М19
спеціальності 014 Середня освіта (Географія)
за освітньою програмою Географія
Пастух Мар'яна Романівна

Керівник:
Рибак І. П., кандидат географічних наук,
доцент кафедри географії та методики її викладання

Рецензент:
Лісовський А. С., кандидат географічних наук,
старший викладач кафедри географії та
методики її викладання.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ГЕОГРАФІЧНОГО ВИВЧЕННЯ ТОПОНІМІЧНОЇ СИСТЕМИ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ	6
1.1. Топоніміка у просторі і часі на досліджуваних теренах: географічні, історичні, етнографічні, політичні та інші фактори впливу.....	6
1.2. Систематизація топонімів у вітчизняній та зарубіжній науці	12
1.3. Методика дослідження топонімічних систем	16
РОЗДІЛ 2. ТИПИ І ВИДИ ТОПОНІМІЧНИХ СИСТЕМ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	19
2.1. Гідроніми Тернопільської області.....	19
2.1.1. Потамоніми	19
2.1.2. Лімноніми	25
2.1.3. Гелоніми	27
2.2. Ойконіми Тернопільської області	28
2.2.1. Астіоніми	29
2.2.2. Комоніми	37
2.2.3. Урбаноніми	39
РОЗДІЛ 3. ПРОЦЕСИ ДЕКОМУНІЗАЦІЇ НА ТЕРИТОРІЇ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ	45
3.1. Законодавчі акти декомунізації.....	45
3.2. Декомунізація географічних назв в історичному аспекті.....	47
3.2.1. Період до 1991 р. (Радянський період).....	47
3.2.2. Період 1991-2014 р	50
3.2.3. Період 2014 р. – сьогодні	54
РОЗДІЛ 4. СИНТЕТИЧНІ ПРОСТОРОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТОПОНІМІЧНОЇ СИСТЕМИ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ	57
ВИСНОВКИ	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	65

ВСТУП

Актуальність дослідження. Важко уявити географію без назв природних об'єктів чи найменувань населених пунктів. Номенклатурні дані географічних об'єктів оформляє топоніміка, що увібрала в себе ментальність народу, його культуру, систему господарювання, історію формування, особливості навколишньої природи.

Законом України «Про географічні назви» визначається, що «встановлення назв географічних об'єктів, а також їх унормування, облік, реєстрація, використання та збереження має важливе значення для вирішення завдань національної безпеки, розвитку економіки, науки і освіти, державного будівництва, міжнародного співробітництва, а також у повсякденному житті громадян» [40].

Дослідження просторового розташування та відмінностей структури топонімів різних територіальних топонімічних угруповань створює умови для виявлення особливостей їх походження, взаємозв'язків між ними та складовими суспільно-географічних комплексів, таких як етнічна структура населення, історико-етнографічні характеристики територій та етапи їх формування, провідні типи господарювання, культурні та релігійні відносини, політичний устрій.

Останні дослідження в галузі топоніміки спрямовані на вирішення складних топонімічних завдань, пов'язаних з розробкою теорії топоніміки, методів топонімічних досліджень, укладання банку даних «Топонімія України» та топонімічного районування. У цих напрямках працювали ряд науковців, таких як: О. Афанасьєв, В. Жекулін, В. Жучкевич, Е. Мурзаєв, В. Ніконов, Н. Подольська, Є. Черняхівська; питання методики збирання, зберігання та обробки топонімічної інформації, рекомендації щодо вивчення топоніміки своєї місцевості розкривається у роботах Л. Зеленської, О. Стрижака, М. Янко [4].

Потребує поглиблення та ґрунтовного вивчення питання про походження топонімів Тернопільської області. Вирішення цього питання сприятиме розвитку краєзнавчого напрямку в географічних дисциплінах, в шкільній освіті, сприятиме підвищенню національної свідомості та загальному культурному розвитку місцевого населення.

Мета дослідження – здійснити комплексне дослідження історії виникнення, функціонування, регіонального розподілу та зміни топонімів Тернопільської області, що зумовлені сукупністю природно-географічних, історичних і соціально-культурних процесів.

Відповідно до поставленої мети сформульовані такі **завдання дослідження**:

- розкрити теоретико - методологічні основи географічного вивчення топонімичної системи Тернопільщини;
- дати характеристику гідронімів Тернопільської області;
- дослідити ойконімію Тернопілля;
- розкрити основні процеси декомунізації на території Тернопільської області;
- проаналізувати синтетичні просторові характеристики топонімичної системи Тернопільщини. На основі зібраного матеріалу здійснити топонімичне районування Тернопільської області.

Об’єкт дослідження – топоніми Тернопільської області, як географічне явище із притаманними властивостями територіальності та просторової неперервності.

Предмет дослідження – закономірності виникнення, розвитку, функціонування та регіонального розподілу топонімів Тернопільської області.

Методи дослідження. При написанні магістерської роботи використані такі методи дослідження: порівняльно-історичний (для порівняльної характеристики топонімів окремих районів, що сформувалися за історичний час у вигляді вербального відображення природного і соціального середовища життя людей), статистичний (для формування вибірки топонімів, узагальнення

та аналізу кількісного поширення топонімічних явищ і характеристик), історичний (для з'ясування походження окремих топонімів), систематизації (для упорядкування топонімічної інформації за кількісними та якісними параметрами), картографічний (аналіз картографічного матеріалу, з'ясування просторових закономірностей поширення топонімів), порівняльний (аналіз різних способів походження і формування топонімів), описовий (опис і характеристика топонімічної системи, природних, історичних та етнографічних умов території).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що матеріали дослідження можуть бути використані в навчально-виховному процесі загальноосвітніх закладів на уроках природознавства, географії, історії, та в позаурочній краєзнавчій роботі. В краєзнавчих дослідженнях топонімічна інформація може бути використана при відтворенні ландшафтів минулого, стародавніх городищ та поселень з метою створення на даній території атрактивних туристичних об'єктів. Основні положення магістерської роботи доповняють зміст географічних та методичних дисциплін, що викладаються на кафедрі географії К-ПНУ імені Івана Огієнка. Результати дослідження можуть бути використані студентами-географами в ході підготовки курсових робіт та виконання індивідуальних дослідних завдань краєзнавчої тематики, у процесі розробки навчально-методичних матеріалів на педагогічній виробничій практиці.

Наукова новизна одержаних результатів: У магістерській роботі здійснено комплексне дослідження топонімів території Тернопільщини. Запропоновано методологічні засади збирання, обробки і систематизації топонімічного матеріалу, розподіл топонімічної інформації за класифікаційними ознаками; підхід до топонімічного районування.

Структура та обсяг роботи: магістерська робота складається зі вступу, 4 розділів, 7 пунктів та 8 підпунктів та висновку. Нараховує 70 сторінок машинописного тексту, список літератури складається з 68 найменувань.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження топонімів Тернопільської області та особливостей їх походження ми досягли окресленої мети, що дозволило нам отримати деякі результати і зробити наступні висновки:

Було зібрано та проаналізовано наукові та літературні джерела, розкрито теоретико-методологічні основи географічного вивчення топонімічної системи Тернопільщини. Велике значення у питаннях встановлення методології та принципів дослідження топонімії мали роботи В. Никонова, Е. Мурзаєва, К. Цілуйка, Л. Гумецької, Ю. Карпенка. Найбільший розвиток топонімічних досліджень в Україні спостерігався у 50-х -70-х рр. ХХ ст. Топоніміка у своїх дослідженнях залучає та застосовує інші дисципліни, такі як історія, етнографія, лінгвістика, географія, що допомагають їй отримати наукове підґрунтя дослідження. Також при розробці класифікацій враховувалися лінгвістичний, соціо-лінгвістичний, історичний і культурологічний, географічний аспекти. У дослідженні топонімів використовують комплекс методів: загальнонаукових, географічних та тих, що безпосередньо стосуються топонімічних досліджень: описовий, історико-порівняльний, картографічний та кількісно-статистичний.

Була дана характеристика гідронімів Тернопільської області. Аналізуючи досліджений матеріал можна сказати, що близько половини назв становлять назви, які утворені за характерними властивостями (ознаками) водоймищ. У своїй основі велика кількість гідронімів мають цікаве етнографічне походження. З потоком води вони увібрали у себе різні лінгвістичні особливості мовленнєвої системи місцевих народів. Ключовим фактором у формуванні назв озер, ставків та водосховищ є орієнтація на населений пункт, в якому вони розташовані. Цей фактор застосовується у всіх випадках із ставками і водосховищами, адже це штучні водойми, які утворювалися людьми для їх потреб і є власністю того чи іншого населеного пункту. Назви озер мають дещо цікавіше походження, оскільки озера як

природні об'єкти сформувалися давніше і мають певні природні особливості, що привертала увагу людей.

Досліджено ойконімію Тернопілля. Провівши класифікацію назв міст на прикладі В. Жучкевича ми помітили, що деякі категорії, такі як антропоніми, або загальногеографічні ландшафтні топоніми користуються значною популярністю у формуванні астіонімів. Натомість походження топонімів інших категорій, таких як зоотопоніми, меморіального походження чи з орієнтацією на розміри об'єктів, ми не зустрічаємо жодного. Іншою особливістю, або навіть проблемою класифікації було багатоваріантність походження ойконімів. Деякі версії походження дуже різнилися між собою, що становило складність при виборі категорії класифікації. За такою ж схемою ми проаналізували місцеві комоніми і побачили, що найбільше комонімів у Тернопільській області походить від антропонімів (22%), або пов'язані з економіко-географічними особливостями населення (15%). Зокрема, серед антропонімів поширені наступні імена: Іван, Богдан, Василь, Михайло, Роман. Якщо говорити про економіко-географічну складову, що відображається в назвах населених пунктів, то можна сказати, що вона показує економічне становище населення, торгівлю діяльність, сільсько-господарську сферу та різноманітні промисли. Характеристику урбанонімів ми зробили на прикладі найбільшого міста – Тернополя. Вони формувалися під впливом культурно-традиційних особливостей населення, історичних умов та географічних характеристик місцевості.

Було розкрито основні процеси декомунізації на території Тернопільської області. Оскільки Тернопільська область завжди відзначалася національною свідомістю, високим рівнем патріотизму, орієнтацією на місцеві звичаї та традиції, то процес декомунізації тут почався одразу ж після повалення комуністичного режиму. Більшість ойконімів змінили свої «радянські» назви досить швидко, впродовж 1990-1992 рр. Здебільшого ойконіми не змінювали, а поверталися до попередньої «докомуністичної» назви.

Синтетичні просторові характеристики топонімічної системи передбачають розроблення структури топонімічного районування та топонімічної репрезентативності. Топонімічна репрезентативність відображається показниками ступеня забезпеченості, подібності топонімічної системи, насиченості топонімами. У якості критеріїв для топонімічного морфометричного районування була обрана така ознака, як топоформанта (словостворення). Форманти в топоніміці виступають джерелом хронологічної прив'язки і етимологічного аналізу. Базовою територіальною одиницею для аналізу відмін ойконімічної структури нами взято населений пункт. Топоформантний аналіз передбачав виявлення топоформант, які мають прояв на території дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алфавітний показчик нових і старих найменувань населених пунктів (1987–2011, 2012–2019...). Україна: Адміністративно-територіальний устрій на 01.01.2012 / відп. ред. Г. П. Скопненко. Київ : Парламентське видавництво, 2012. С. 556-582.
2. Афанасьєв О. Є. Географічне дослідження топонімічної системи України : автореф. дис. ... канд. геогр. наук : 11.00.11. Київ, 2006. 19 с.
3. Афанасьєв О. Є. Кількість та щільність річкових топонімів України. Географія, екологія, геологія: перший досвід наукових досліджень. Дніпро : ВКФ «Оксамит-Текс», 2004. 27 с.
4. Афанасьєв О. Є. Методика укладання банку даних «Топонімія України» та топонімічного районування. *Вісник Дніпропетр. ун-ту. Геологія. Географія.* 2005. № 9. С. 91-96.
5. Бачинська Г., Тишковець М. Урбанонімна система міста Тернополя. *Наукові записки ТНПУ. Серія: Мовознавство.* 2014. № II(24). С. 14-17.
6. Бицко Н. Мікрогідроніми (назви ярів) Тернопільщини (лексико-семантичний аспект). *Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія.* 2007. №354-355. С. 95-99.
7. Бібліографія української ономастики : наук. збірник / відп. ред. С. О. Вербич. Київ : Вид-во ТОВ “КММ”, 2013. 371 с. [Електронний ресурс]. – URL: <http://www1.nas.gov.ua/institutes/ium/Structure/Departments/Department6/Documents/biblioteka-ukrajinskoji-onomastyky.pdf>
8. Боечко В., Ганжа О., Захарчук Б. Кордони України: історична ретроспектива та сучасний стан. Київ : Основи, 1994. 168 с.
9. Бучко Г., Бучко Д. Найдавніші ойконіми Тернопільщини та їх походження. *Рідне слово в етнокультурному вимірі.* 2012. №64. С. 42-51.
10. Вербич С. О. Ойконіми України: минуле й сьогодення (на матеріалі Тернопільщини). *Мовознавство.* 2016. № 1. С. 32-54.

11. Волянчук І. Ойконімія північної тернопільщини XVII століття. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки.* № 89 (3). С.322-325.
12. Волянчук І. Посесивні ойконіми північної Тернопільщини (утворення на -ів, -ин). *Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія.* 2007. №354-355. С. 124-230.
13. Геренчук К. І. Природа Тернопільської області. Львів : Вища школа, 1979. 166 с.
14. Геопортал адміністративно-територіального устрою України. URL: <https://atu.gki.com.ua/ua/karta#map>
15. Горпинич В. О., Антонюк Т. Р. Географічні назви в українській мові: складні питання словозміни, творення, правопису та наголошення : посіб. для студ. вузів. Київ : І.Федоров, 1999. 152 с.
16. Гриценко О. А. Декомунізація в Україні як державна політика і як соціокультурне явище : монографія. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України; Інститут культурології НАМ України, 2019. 320 с.
17. Декомунізація: що і чому перейменувати і демонтувати : зб. мат., рекомен. і док. щодо виконання вимог ЗУ «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» / ред. колегія: В'ятрович В. М. (голова) та ін. ; Укр. ін-т Нац. Пам'яті. Київ, 2015. 235 с.
18. Дрогушевська І. Декомунізація топонімії: концепція повернення історичних назв на карту України. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії.* 2017. №26. С. 22-27.
19. Дудун Т. В. Історичний аналіз класифікації топонімів. *Часопис картографії.* 2011. № 1. С. 226-232.
20. Ельгорт Б., Нечай С. Приходько М. Тернопільщина. Путівник. Львів : Каменяр, 1968. 190 с.
21. Жучкевич В. А. Общая топонимика. 2-е издан., испр. и доп. Минск : Вышшая школа, 1968. 430 с.

22. Історія міст і сіл УРСР: у 26 т. / ред. колегія : Тронько П. Т. (голова) та ін. ; Інститут історії Академії наук УРСР. Київ, 1973. Т. 20 : Тернопільська область. 665 с.
23. Калакура О. Комунізація освітньо-культурних процесів у Галичині як засіб денаціоналізації краю. *Наукові записки*. №1 (87). С. 12-28.
24. Карпенко М. Відантропонімні мікротопоніми Кременецького району Тернопільської області. *Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія*. 2007. №354-355. С. 167-173.
25. Карпенко О. П. Топонім. Українська мова : енциклопедія. Київ : Українська енциклопедія, 2000. 637 с.
26. Каталог річок України / відп. ред. В. І. Мокляк ; Академія наук УРСР, Інститут гідрології та гідротехніки, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ, 1957. 198 с.
27. Короленко Б., Майоров М. Похорон богів. Як Україна очищається від тоталітарної спадщини. / Український тиждень. 25.11.2015 URL: <http://tyzhden.ua/Society/152412>
28. Костиця М. Ю. Географія рідного краю: ретроспективний погляд крізь ХХ століття. *Географія. Краєзнавство. Туризм*. 2003. №1 (294). С.6-8.
29. Котович В. Походження назв населених пунктів Опілля. Дрогобич : Відродження, 2000. 156 с.
30. Крищук М. Топоніміка Тернопільщини: навч.-мет. посібник / Навч.-метод. центр проф.-техн. освіти у Тернопільській області. Тернопіль, 2008. 192 с.
31. Купач Т. Г. Топонімія як мовний образ території України. *Наукові записки Вінницького педуніверситету. Сер. Географія*. 2010. № 21. С. 148-156.
32. Купчинський О. А. Найдавніші словянські топоніми України, як джерело історико-географічних досліджень. Київ : Наукова думка, 1981. 241 с.
33. Лабінська Г. Топоніміка : навч. посібник. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 274 с.

34. Лучик В. В. Відновлення історичних топонімів як чинник українського державотворення. *Магістеріум. Мовознавчі студії*. № 43. С. 49-53.
35. Лучик В. В. Етимологічний словник топонімів України / відп. ред. В. Г. Складенко. Київ : ВЦ «Академія», 2014. 546 с.
36. Лучик В. В. Стан і перспективи української ономастики в загальнослов'янському контексті. *Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія*. 2007. №354-355. С. 45-50.
37. Павленко. Ю. В. Індоевропейська спільність. Енциклопедія історії України : у 10 т. / ред. кол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. Київ : Наук. думка, 2005. Т. 3. 672 с.
38. Поетична топоніміка : альманах : поезія та проза про міста та села України / ред.-упоряд. Л. Сердунич. Хмельницький, 2015. 228 с.
39. Покатаєв П. С. Процеси декомунізації в Україні: сучасні проблеми та перспективи подальшої реалізації. *Державне управління. Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 2. С. 78-81.
40. Про географічні назви : Закон України від 16.07.2019. № 2604-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2604-15#Text>
41. Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років : Закон України від 09.04.2015 р. № 316-VIII. URL: <https://old.uinp.gov.ua/laws/zakon-ukraini-pro-dostup-do-arkhiviv-represivnikh-organiv-komunistichnogo-totalitarnogo-rezhimu>
42. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки : Закон України від 09.04.2015 р. № 317-VIII. URL: <https://old.uinp.gov.ua/laws/zakon-ukraini-pro-zasudzhennya-komunistichnogo-ta-natsional-sotsialistichnogo-natsistskogo-tota>
43. Про перейменування села Радянське Кременецького району Тернопільської області : Постанова Верховної Ради України від 25.11.2015 № 825-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 52. С. 487.

44. Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті : Закон України від 09.04.2015 р. № 314-VIII. URL: <https://old.uinp.gov.ua/laws/zakon-ukraini-pro-pravovii-status-ta-vshanuvannya-pam-yati-uchasnikiv-borotbi-za-nezalezhnist-u>
45. Про створення Львівської, Дрогобицької, Волинської, Станіславської, Тернопільської і Рівненської областей в складі УРСР від 27.11.1939 р. Указ Президії Верховної Ради УРСР. № 32. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32-01#Text>
46. Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років : Закон України від 09.04.2015 р. № 315-VIII. URL: <https://old.uinp.gov.ua/laws/zakon-ukraini-pro-uvichnennya-peremogi-nad-natsizmom-u-drugii-svitovii-viini-1939-1945-rokiv>
47. Радзієвський В. О. Збруч – ріка єднання. Львів : Каменяр, 1969. 163 с.
48. Савчук Б. Українська етнологія : навч. посібник. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2004. 558 с.
49. Словник гідронімів України / ред. колегія : Цілуйко К. К. (голова) та ін. Київ : Наукова Думка, 1979. 784 с.
50. Совтис Н. М. Українсько-польське пограниччя як мовно-культурний феномен. *Слов'янський збірник*. 2013. № 17. С. 272-281.
51. Сухомлинов О. М. Культурні пограниччя: Новий погляд на стару проблему. Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2008. 212 с.
52. Таранова Н. До питання про класифікацію топонімів. *Наукові записки. Історія та методологія географії*. 2015. №2. С. 15-20.
53. Таранова. Н. Основні етапи розвитку топонімії як науки. *Наукові записки Тернопільського НПУ імені В.Гнатюка. Серія: Географія*. 2006. № 2. С. 8-12.
54. Тернопільський енциклопедичний словник : у 4 т. / ред. колегія : Г. Яворський (голова) та ін. Тернопіль : Збруч, 2004. Т. 1. 696 с.

55. Тернопільський енциклопедичний словник : у 4 т. / ред. колегія : Г. Яворський (голова) та ін. Тернопіль : Збруч, 2005. Т. 2. 708 с.
56. Тернопільський енциклопедичний словник : у 4 т. / ред. колегія : Г. Яворський (голова) та ін. Тернопіль : Збруч, 2008. Т. 3. 733 с.
57. Тернопільський енциклопедичний словник : у 4 т. / ред. колегія : Г. Яворський (голова) та ін. Тернопіль : Збруч, 2009. Т. 4. 788 с.
58. Тиводар М. Етнологія : навч. посібник. Львів : Світ, 2004. 624 с.
59. Титаренко А. А. Місце урбанонімів в ономастичному просторі. *Теоретична і дидактична філологія*. 2012. № 12. С. 235-238.
60. Титаренко А. А. Місце урбанонімів у загальній класифікації онімів. *Філологічні студії*. 2013. №9 (2). С. 171-180.
61. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики. Одеса : Астропринт, 2005. 620 с.
62. Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ. 1-е вид. Інформ.-статист. відділ при Секретаріаті Президії Верховної Ради УРСР. Київ : Укр. в-тво політ. літ., 1947. 1066 с.
63. Ходан Г., Верешко І. Використання топонімів у курсах шкільної географії. *Науковий вісник ЧНУ*. 2015. № 744-755. С. 56-60
64. Царалунга І. Українські ойконіми на -ани (-яни), утворені від слов'янських відапелятивних імен. *Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія*. 2007. №354-355. С. 70-74.
65. Цинкаловський О. Стара Волинь і Волинське Полісся : у 2 т. / ред. М. Подворняк, Ф. Ф. Онуфрійчук ; Інститут дослідів Волині. Вінніпег, 1984. Т. 1 : Краєзнавчий словник – від найдавніших часів до 1914 року. 600 с.
66. Чайковський М. П. Пам'ятки природи Тернопільщини : ілюстрований нарис. Львів : Каменярь, 1977. 80 с.
67. Шаблій О. І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії. Львів, 2001. 744 с.
68. Янко М. П. Топонімічний словник України : словник-довідник. Київ : Знання, 1998. 432 с.